

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 17.051.081
у Запорізькому національному
університеті
доктору історичних наук, професору,
проректору з науково-педагогічної
роботи
Запорізького національного
університету
Каганову Юрію Олеговичу

РЕЦЕНЗІЯ

Ігнатуші Олександра Миколайовича, доктора історичних наук, професора кафедри давньої і нової історії України та методики навчання історії Запорізького національного університету на дисертаційну роботу Олексія Івановича Ільїна «Міське населення Ізмаїльської області УРСР в умовах радянської (1944–1954 рр.)», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія

Дисертація Олексія Івановича Ільїна підіймає значущі питання аналізу суспільних процесів в одному з регіонів України, що вирізняється яскравою специфікою історичної долі, неповторністю етнічного складу населення, рельєфністю господарської структури, культурним різноманіттям. Саме таким унікальним регіоном є Буджак, або Південна Бессарабія – найвіддаленіша від центру України південно-західна історична область, що лежить між гирлами Дунаю і Дністра та Чорним морем, зберігаючи природно-географічні, господарськи-економічні, національно-культурні, релігійні особливості. Специфіка цього регіону, проявлена у різних площинах суспільного життя, заслуговує на вивчення, конкретизацію, узагальнення. З цієї точки зору і бачиться потреба наукового дослідження регіональних аспектів історичної долі Буджака, що й пропонує дисертація О. І. Ільїна.

Дисертаційна робота виконувалась відповідно до планів наукових досліджень кафедри історії та методики її навчання Ізмаїльського державного гуманітарного університету: «Історія України і країн Центральної Європи крізь призму пограниччя: час, простір, соціум» (державний реєстраційний номер – 0117U005423).

Приймаючи до уваги запит сучасної історіографії на дослідження міської історії як складової частини історичної регіоналістики, маємо додатково стверджувати про високий рівень актуальності заявленої дисертаційної теми. Цю високу актуальність концентрують предметний ракурс і хронологічний період, які обрано для дослідження. У них поєдналося вивчення невідомих раніше аспектів історії, таких як повсякдення, етноконфесійна структура, репресивна політика тощо, з переосмисленням сюжетів державно-політичного характеру – адміністративно-правових та економічних заходів радянської влади в період пізнього сталінізму.

Автор чітко визначив предметне поле роботи, даючи зрозуміти свої прагнення реконструювати цілісний образ суспільного буття міського населення Ізмаїльської області в умовах радянзації. Реалізація дослідницького задуму передбачає відповіді на доволі широкий спектр питань, сформульованих дослідницькими завданнями та планом.

Композиційна побудова роботи логічна і зрозуміла, сприяючи досягненню поставленої дисертантом мети.

Позитивно сприймаємо чітке визначення дисертантом територіальних і хронологічних рамок дослідження. Вони є обґрунтованими і дозволяють побачити динаміку процесів та характеризувати їхню сутність, що, врешті, і робить дисертацію О.І. Ільїна конкретним історичним дослідженням, сповненим історичних фактів та предметних узагальнень.

Зазначаючи багатоаспектність рецензованої дисертації, констатуємо факт надійності її методологічної основи, базових принципів наукової роботи, різноманіття методів та підходів, якими послуговувався автор. Міждисциплінарний характер виконаного дослідження, в якому органічно

постають і взаємодоповнюються політологічні оцінки процесів, піддаються статистичному аналізу показники демографічних змін, оцінюються юридичні практики репресивних органів, передаються суспільні настрої та релігійні уподобання тощо свідчить про фахові спроможності автора.

Історіографічний огляд дозволив дисертантові цілком прийнятно визначити ступінь розробки окремих аспектів теми і встановити факт відсутності спеціальних досліджень, в яких би висвітлювалися процеси радянзації в містах колишньої Ізмаїльської області. Разом з тим, автор слушно поцінував здобутки науковців, завдяки яким були здобуті базові знання для розробки дисертаційної теми.

Джерельна база роботи цілком задовольняє потреби розкриття поставлених дослідницьких завдань. Вона різноманітна за типами і видами джерел. Окрім потужного масиву документальних джерел, О. І. Ільїн використовує ресурси періодики, наративів та усноісторичних джерел. Переконливим свідченням ґрунтовності роботи є використання в ній близько двохсот архівних справ з фондів центральних і місцевих архівів України.

Розкриваючи особливості процесів радянзації міст Ізмаїльської області, О. І. Ільїн слушно звертає увагу передусім на розбудову адміністративно-командного апарату та впровадження радянського законодавства, оцінює специфіку радянської економічної політики, звертає увагу на масштаби політичних репресій і терору, що застосовувались до міського населення Ізмаїльської області. Автор критично переосмислює питання ідеологічно-пропагандистської політики радянської влади в містах регіону. Оригінальністю композиційної побудови, фактографічним наповненням та результативністю історичного аналізу привертає до себе увагу підрозділ щодо трансформації символічного простору міст Південної Бессарабії у досліджуваний період.

За допомогою цифр дисертант зміг переконливо показати стрімкі темпи радянзації в містах регіону, подати хронологічний вимір процесів колективізації, депортації населення, заборони приватної підприємницької

діяльності тощо. Дисертант слушно привернув увагу на такі політичні явища, давши їм адекватну оцінку, як поширення культу особи Й. Сталіна, глорифікація постаті О. Суворова, знищення символів румунського періоду історії регіону, атеїстична робота.

Автор рецензованої дисертації з належною повнотою показав зміни в чисельності та структурі міського населення Ізмаїльської області протягом її існування. Досягти цього йому вдалося через успішний показ динаміки демографічних процесів, змін в соціальній структурі населення, трансформацій етноконфесійного складу жителів міст регіону. Дисертант рельєфно передав динаміку зазначених процесів на тлі більш масштабних соціальних трансформацій, як то індустріалізації, повоєнного голоду 1946–1947 рр., масових міграцій, що мали виразну політичну складову. Заслужовують на поцінування висновки автора про поступову русифікацію міського населення через ЗМІ, освіту та діяльність державного апарату, як головну тенденцією етнічних змін у повоєнний період.

Цінним є фактографічний ряд аргументацій автора про антирелігійну політику влади в містах області, спрямовану на повне припинення будь-якої релігійної активності населення.

Для дослідників відносно нового напрямку у вітчизняній історіографії – історії повсякдення – особливе зацікавлення має спричинити останній розділ дисертації О. І. Ільїна, що сфокусований на повсякденному житті містян Ізмаїльської області. У контексті цього розділу автор визначив такі «маркери» як житлове забезпечення та матеріально-побутові умови, рівень життя і соціального забезпечення, організація дозвілля, антирадянські настрої в повсякденних практиках містян, з чим у цілому можна погодитись. Корисними для дослідників будуть узагальнення дисертанта про гостроту житлової проблеми в регіоні, якої не вдалося розв'язати протягом 1944–1954 рр., про джерела державної політики, які призвели до поширення голоду у 1946–1947 рр., особливості опозиційних політичних настроїв населення, проявлені у формі чуток, антирадянських і антиколгоспних висловлювань, листування.

Заслужують на увагу висновки дисертанта до кожного з розділів роботи та загальні висновки у дисертації. Вони показують здатність автора роботи до аналітичних оцінок і узагальнень, що є невід'ємною умовою виконання якісного історичного дослідження.

Окремо варто зазначити цінність матеріалу, винесеного автором дисертації у додатки. Вони уточнюють, конкретизують, унаочнюють факти, якими оперує О.І. Ільїн, та переконують у достовірності узагальнень і висновків,

Підкреслюючи оригінальність і наукову значущість дисертації О. І. Ільїна, звернемо увагу на її окремі дискусійні положення.

1. Широко використовуючи термін «Південна Бессарабія» у співвідношенні з територією Ізмаїльської області, дисертант, на мій подив, не вживає іншу назву – «Буджак», не виправдано позбавляючи зв'язку між цим топонімом і досліджуваними процесами.

2. У першому розділі роботи доречно було б поєднати питання методики дослідження, які розглядаються у підрозділі 1.3 з матеріалом підрозділу «1.1. Теоретико-методологічні підходи до вивчення радянзації». Крім того, за змістом підрозділ 1.1 мало чим відрізняється від «1.2. Стан наукової розробки проблеми». Тож історіографічний блок дисертації можна було б оптимізувати.

3. Вважаючи історіографічний огляд дисертації у цілому прийнятним, усе ж у ньому хотілося б побачити також праці провідної дослідниці у сфері історичної регіоналістики Я. В. Верменич, зокрема – «Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення» (2011), «Південна Україна на цивілізаційному пограниччі» (2015), а також колективну монографію під редакцією В. М. Даниленка «Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба» (2015).

У дисертації ми не знайшли терміну «історична регіоналістика», тоді як він має бути трендом для подібного роду дисертаційних досліджень.

4. Не ставлячи під сумнів достатність масиву історичних джерел для вирішення дослідницьких завдань, на наш погляд, авторів було б доречним

активніше використати інформативний потенціал місцевої періодичної преси досліджуваної доби, зокрема – при характеристиці процесів міського повсякдення. Корисним було б розширення переліку газет міськими та районними виданнями. Як зазначає сам дисертант, на території Ізмаїльської області у 1953 році видавалося 48 газет, з них 2 міських та 13 районних.

5. У підрозділі «3.3. Трансформація етноконфесійного складу» важливо було б більш виразно показати, як саме реагували на питання національної ідентичності і політику русифікації міські жителі регіону, якою була їхня самоідентифікація.

6. Перспективним для глибшого аналізу є конфесійний чинник. Автор дисертації не зауважує кількість та адміністративне підпорядкування релігійності громад, що діяли у містах на території краю на початку 1944 р., тобто до відновлення радянської влади. А це ускладнює розуміння динаміки релігійних процесів в умовах радянізації. Складається хибне враження, що відкриття церков почалося лише після постанови РНК СРСР 28 листопада 1943 р. (с.176). Між тим у регіоні до приходу радянської влади православні церкви діяли, підпорядковуючись переважно Румунській православній церкві. А чи були тут громади підпорядковані Українській автономній церкві та Українській автокефальній церкві та коли і як відбувалася зміна їх підпорядкування Московському патріархатові? Дисертант не дає відповіді на ці питання.

7. У списку використаних джерел і літератури назви архівних фондів, на мою думку, варто подавати у перекладі українською мовою, не дивлячись на те, що в архівному обліку вони ще можуть бути обліковані російською мовою. Маю на увазі назви фондів Державного архіву Одеської області, Комунальної установи «Ізмаїльський архів», Архівного відділу Кілійської районної державної адміністрації.

Висловлені вище зауваження носять частковий характер не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації О. І. Ільїна.

Дисертаційне дослідження О. І. Ільїна «Міське населення Ізмаїльської області УРСР в умовах радянзації (1944–1954 рр.)» є завершеною самостійною працею, яка виконана на достатньому науково-теоретичному рівні, використовуючи сучасні методологічні підходи. Основні положення дисертації є новими та науково обґрунтованими. У сукупності вони розв'язують важливу наукову проблему, що має суттєве значення для історичної науки та може знайти застосування у науковій і викладацькій діяльності вищих навчальних закладів та краєзнавчій роботі – комплексної характеристики процесів радянзації населення міст Ізмаїльської області – унікального історичного регіону Південної Бессарабії у період пізнього сталінізму.

Дисертаційна робота «Міське населення Ізмаїльської області УРСР в умовах радянзації (1944–1954 рр.)» відповідає вимогам пунктів 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р.), а її автор Олексій Іванович Ільїн заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Рецензент –

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри давньої і нової
історії України та методики
викладання історії Запорізького
національного університету

Олександр ІГНАТУША

Підпис Олександра

ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
Запорізький національний
університет

Підпис